

ճերմակ փռչի մը կ'ըլլայ (կարգ մը սքսիտացած ճարպ) որ դիրքաւ կ'ընէ վրայէն, շաղկերս ժամանակ կը կտկնէր, ժամկէն ժամանակ կ'ուռ փռչի մը կ'ըլլայ, հոտն ու համն ձմեռած իւղի պէս, տեւքն սպիտակացեալ մեղրամոմի նման բայց չէր մ'աւելի կապուղ եւ դիրքաբէկ՝ ջրոյ եւ ցուրտ ալքոլի մէջ չի լուծուիր, բայց ելժերի, ելժերական ու թաներ իւղերու եւ տաք ալքոլի մէջ բարձրովն կը լուծուի, եւ լուծուածը պղտելու ըլլայ գոգուլ (gelée, գէլէ) կ'ըլլայ:

Ճարմանակ մամը 420 կելո Ջերմութեամբ կը հալի եւ 40° կելո-ին կը սառի. բայց կան նաեւ տեսակներ որ հալելու 53° կ. կը հալին: Ցիւկաղի (hydrate de potasse) կամ նոգորնի ջրատի (hydrate de natron) մէջ հալեցուցելու ըլլայ՝ բարձրովն կ'առաւանդայ, եւ բնորոշ թէթու աղ եւ քաղցուէր (glycérine) կը կապուի: Բարակական թէթուով (acide nitrique) շարունակ տաքցուցելու ըլլայ՝ սաւթի թէթուայ (ac. eucénique) կը փոխուի:

Էթմակը քիմիագէտը կը Տաւարի թէ ճարմանակ մամը գուռ բնորոշ է և առանց բնախղի, եւ հետեւաբար աւելի բուսական ճարպերու. քան թէ յատուկ բուսական մաներու կը վերադրի:

Ճարմանակ մամն որովհետեւ դիրքաւ կը ձմեռի՝ սպիտակացեալ մեղրամոմի տեղ դեղադորմական վախճաններու լուս չի ծառայուի, եւ որովհետեւ դիրքաւ ալ կը հալի եւ սառնակ կը ծխէ, եւ ոչ ալ ճարպ չընելու պնդակ կը յարմարի: Եւ սակայն՝ վասն զի տաճն է, յաճախ մանուշանդ թէ միշտ՝ սպիտակացեալ մեղրամոմին հետ խառնելով կը նենգան:

Վառաճորի հանուած ճարմանակ մամը թէ ուղղակի Արեւելէ. Հնդկաստանէն, եւ թէ Ամերիկայի վրայէն Եւրոպա կու գայ: Եւ իբր սովորաբար բարձրակ կ'ըլլայ, մէկ կողմէ ամբարձի միւս կողմն ուռաջիկ, քիչ անգամ՝ նաեւ իբր մեծ է տան: զանգուած գրեթէ 50 քիլոկրամէ աւելեծ մարութեամբ:

ՏՐ. Թ. Վիմմէլ (յորպորի Hamburger Gewerbeblatt) կ'ըսէ՝ թէ վերջին ժամանակներ ճարմանակ մամը ջրով յալեցած են խառնել եւ այնպէս վաճառել, 15—20% ջուր յաճախ կը հանգիստի. բայց մինչեւ 30% ալ տեսնուած է, ուստի գրեթէ է կեղծ ջուր: Ճարմանակ մամն ստով պայծառ, կայուն եւ մեղրամոմի նման տեւքը կը կորսցնուի՝ մասի ճերմակ կ'ըլլայ, կը կործանայ եւ շատ դիւրաբէկ կ'ըլլայ:

Ջուրը՝ որ մամը հալեցրելով անմիջապէս կը բաժնուի մամն, քիմիական միաւորէն միջոցով մը, ինչպէս կըսէ կարծուի, մամով պայծառ չէ: Անոր համար մեծ ճարտարութիւն է հալած մամին հետ պայշակ մեծ քանակութեամբ խառնել տարածական ծորելին կաղապարներու մէջ թափելէն յառաջ:

2. Զինթալ մամ, որ նաեւ ֆալ (pola) կը կոչուի, 1846ին ու 47ին առաջին անգամ մեծ քանակութեամբ ճինաստանէն Անգլիա բերուեցաւ: Արիկայ կը պատրաստուի միւսի տեսակի ձի մը (Coccus Pa-La) հացնելով մէկ տեսակին (Fraxinus chinensis), ոստերուն եւ ծիւղերուն վրայ, որ սպիտակ, փայլուն, կիտի ճարպի նման, բիւ-

րեղանէ մազկալատ տեւք մը կ'ունենայ: Հաւելու աստիճանն է 81—100° կ.: Ցիւկաղի ջրատի մէջ հալեցրելով վաճառուի եւ բնամոմի եւ բնամոմի թէթուի կը լուծուի: Ճինաստան այս բուսական մամը ճարպ չընելու կը գործածեն խառնելով՝ ճարպի հետ. իսկ Եւրոպա յաճախ սպիտակացեալ մեղրամամը նենգելու կը գործածուի:

3. Մըտէնայ մամը Միացեալ Նահանգացի հարաւային կողմերէ Myrica cerifera եւ Myrica cordifoliaի պտղէն յառաւ կու գայ: Գոյնն աղտոտ կանաչ է, բայց ջրով շատ եփելով՝ բաց կանաչ կ'ըլլայ եւ արեւու մէջ սպիտակացուի: Կը ճերմկնայ, կարծրութիւնն աւելի է քան զմեղրամամ, աւելի դժուարաւ եւ չէր կը լուծուի նոյն իսկ տաք բեւեկիւն իւղի մէջ: Ամերիկա ասկէ շատ կը գործածուի ճարպի, վասն զի մարելուն պէս մրտի քաղցրաբոյր հոտ կը բուրէ:

4. Արեւաճամ, որ Ամերիկայի այրեցեալ գետայն վրայ տեւալցի յատուկ արմատներէ մը (Ceroxylon Anticicola) յառաւ կու գայ, որուն 60 անգործ մեզր հասաւ եւ 15 մեզր բարձր բունն մամ կ'ընէ: Եւ իստաճ կ'ըլլայ: Արիկայ կը քերեն կ'առնուն եւ տաք ջրով կը գտնեն: Ասով մամն մաթի գեղին, քիչ մը թափանցիկ կ'ըլլայ եւ խեցեմարթ անասնոց նման վրան գծեր կ'ունենայ: Եթէ եւացող ալքոլի մէջ ձգուի, երկու տարրի՝ մամի եւ խիտի կը լուծուի կը բաժնուի. այնպէս որ լուծուածը եթէ պղտելով, մամը գոգուղ կերպարանաց տակ կը քառուի: Այս մամը մեղրամամի շատ կը նմանի, եւ տարբական մասանց կոչմանէ՝ ասոր հետ նոյն է: Յիշեալ լուծելու կերպով ձեռք բերուած խեղճ ասթի գոյն կ'ունենայ, 100° կ. անդին կը հալի, շատ դիւրաբէկ կ'ըլլայ, եւ ջրով մէջ ամեն ուղղութեամբ կը ճաւթուի:

Այս արմատաման որպէս զի դիրքաբէկ չըլլայ՝ յաճախ քիչ մը ճարպով կը խառնեն, յառաւ քան տեղացեաց վաճառելը:

5. Գարնադղի մամը Պրագիկայի հիւսիսային կողմէ բունոց յատուկ արմատներէ մը (Corypha cerifera, Carnauba) տերեւներու վրայ կը դանդաղ բարակ կեղեւի մը պէս: Տերեւները չբոյ մէջ կը չորցուին, որով մամը վրայէն կը թափուի: Արիկայ հալեցրելով՝ թուին, շատ դիւրաբէկ, անհամ, բայց քաղցրահամ զանգած մը կ'ընէ, որ 85, 50° կ. Ջերմութեամբ կը հալի, եւացող ալքոլի եւ ելժերի մէջ կը լուծուի, եւ պաղելու ժամանակ բիւրեղանէ: յատակը կը նստի: Որովհետեւ շատ դիւրաբէկ է՝ ճարպով կը խառնեն յառաւ քան վաճառքի համեմբ:

6. Օթալ-ֆալ մամը Պրագիկայի յատուկ հոգի կամ միկահառ ընկույթ (Myristica officinalis կամ M. sebacea) պտղէն յառաւ կը բերուի: Այս պտուղը ճղմէն ետեւ կ'եռացուի՝ որով մամը վրան կը ժողովի: Այս մամը մեղրամամի շատ կը նմանի, մարուելու ըլլայ՝ վերջին աստիճանի կը սպիտականայ, եւ ասկէ չիտուած ճարպը պայծառ լոյս կու տայ: Անոր համար Պրագիկայ ասիկայ ճարպ չընելու կը գործածուի մեծ քանակութեամբ:

7. Կիմիկայ մամ, որ Հար. Ամերիկայի Անտան լեռանց վրայ բունոց կաթնեղ (Brosimum

(Gelactodendron) ծառին հիւթէն կը հանուի: Այս ծառին կեղեւը եթէ ճեղքուի՝ կաթի համով հիւթ մը կը հոսէ, որ կեղեւին այս վերայ քովերը շուտ մը կը թանձրանայ մուկ ձերման կ'ըլլայ եւ հոսելը կը գաղբի: Մոռն հանելու համար այս կաթը կ'եռացուի՝ որով հաւկիթի սպիտակուցը կ'անջատի, եւ այնուհետեւ կը պղտեցուի: Այս մամիւր գոյնը՝ դեղնադոյն ձերման, թափանցիկ կ'ըլլայ, կը շարուի, 600 Վ. կը հալի, բաւ կը վառու, դուրս կ'աճառանայ բոց-հանրապէս, եւ մեղրամամի շատ կը մոտենայ: Ատոնցմէ զատ կանխեալ ուրիշ բուսական մամի տեսակները բայց որովհետեւ շատ քիչ կը հանուին եւ առեւտրական արժեք մը չունին, անոր համար զանց կ'առնուիք յիշատակելէ:

(Ըրոտն-իւիէ)

ԲԱՐՈՅՑԱՊԵՆ

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՆՈՐԱՎԷՊ

ԳԱՆԵՐԱՆԵՆ

ԳԼՈՒԽ Ե.

Պատարաստութիւնը:

(Ըրոտն-իւիէ-ն)

Նոյն իրիկունն Պատարագմորաց բանակին մէջ վառվառ կենդանութիւն մը կար: Այս աղատակամ գուռնի խոր այրերու եւ փայտայրերու մէջ ծածկուած՝ ամեն յեղակարծ յարակմանէ ազատ էր: Եւ սակայն խորամանկ Ռուիզ պահապան կենցաղ մը եւ մերձակայ բարձանց վրայ՝ ուստի կարելի էր շուրջ գիտել, քանի մը Պատերազմող զարմանաձէին: Ատոնց ամեն մէկուն թով խառ զիդուած էր, հրանշան տալու համար՝ եթէ վատնող մը տեսնուի, իսկ բուն բանակն կատարեալ անհոգ էր եւ հանդիսաւ, վասն զի ամենայն ինչ կար առատութեամբ: Գաղղիական կարաւանն միտ եւ արիւր բերած էր. ուրիշ ինչ պէտք էր: Մշտմալ խորուկի վրայ կը խորովուէին համեղ կտորներ, եւ Պատերազմողաց բանակն երբեք այսպէս առատութիւն չէր տեսած:

Բուն բանակէն քիչ մը հեռու կը հանգչէին Ռուիզ եւ Էնդերբաւ, իրենց զինանք ուն աղան՝ որ խառնուած էր Մարգիդին վառանք իմացինեան, բայց չէր հանդիպած. վասն զի Մարգիդը բոլորովին նոր ծաւրէ մ'որոշած էր ետ գառնալ գոր Տոննա Գամիլէա չէր գործեր:

Հրուսկայ երկու առաջնորդներն տղուն այս լրդին վրայ շատ խռոված էին: Ռուիզ կտակածներու մէջ կը մայէր՝ թէ ինչ պիտի ըլլայ եթէ Մարգիդին խառն իմացուի: Էնդերբաւ իւր անհոգ բնութեամբն՝ անխնայ կը գատապարտէր Մարգիդին վարմունքը:

Վրժառն եւ իրաւ, կ'ըլտէր աջը բռնել բռնած, հոս մեր մեղք է իւր մեղք. ինչն սա շնորհաւ թով կ'երթայ եւ բարեկամ կ'ուզէ երեւալ: Նիւսմ. քեզի, Ռուիզ, ասոնց հետ այլադ չի խօսուիր եթէ աշտապար ի ձեռքին:

Ռեքեն զինք իւր բախտին կ'ուզէ թողուլ, և հարցուց Ռուիզ թունալից բերանով:

Իւր բախտին թողուլ, որոտաց Էնդերբաւ բարձրակամ: Ո՞վ կրէ իւր բախտին թողուլ. նախ պէտք է մարմնիս անդամները մասն մասն յօշոտել:

Ապա ուրեմն, գոչեց Ռուիզ, ինչն կ'ընես արժան եւ իրաւ ոտն մը չ'ըլլար, մեզի կ'ըլլայ: Պէտք է որ զինք զարձեւալ հոս բերնը: Ընէ, ինչպէս: Այս եւ խոհեմութիւնը, քան թէ քեզ պէս բառաւէջը:

Տըրքվարն առաւ բաժանին՝ որ քովը խոտի վրայ կը կենար, լիաբերան քամեց, եւ կռնար յեցուց բարձրաբերձ կաղնիոյն՝ որուն տակ կը նստէին:

Նսիկայ քու գործքդ է, ըսաւ միմաւրով: Ես չեմ հոսկընար ինչպէս: Ընէ ինծի թէ ինչպէս պէտք է ի դուրս հանել զայն, այնուհետեւ: Առատուածածին ողորմի այն գաղղիացւոյն՝ որ ճարտուս արգելք կ'ըլլայ:

Տեղական արիկայ բռնէն ետեւ՝ սկսաւ անւաշն եւ սեւեռեալ գիտել խաղցկն եւ աստիկ ծիւղէ: Ռուիզ ծոցաց վրայ կընցաւ, ծնկերը տնկել, արմուկը վրան յեցուց, եւ ծոցը ձեռացը մէջ առած՝ խոր խորհրդաց մէջ թաղուեցաւ: Գիմացը նստած էր տղան՝ խնձ ու վատակ երկայն եւ գծուարին արշաւանքն, եւ կը կռուէր քնայն հետ որ կ'ուզէր յաղթահարել զինք: Արիւր կը բացուէին բռնութեամբ եւ երկայն տեսն կը փակուէին եւ որովհետեւ ալ միտ երկուքը չէին խօսեր, հանդարտութիւն էր բոլորտորը, բոցերու տկար շառաչելուն ալ իրեն քնաբեր միմունջ եղաւ: Ասոր վրայ քունը կ'ոնեց:

Հարցնելու ըլլամ, կը միմաւր Ռուիզ ինքն իրեն, նոր բան մը պիտի չըսէ... Ի՞նչ ընելու է: Բերդի վրայ յարձակելու ըլլանք, զինք հրայանահար կ'ընեն, դեւ մեղմ մէկը գուռ ոտը չ'իջնաւ, եւ եթէ ուզէր զինքը բերդէն վանել, գիւղաբաղարէն պահապանը կը հասնին Փախելու է, փախչելու: Բայց ինչպէս: Ո՞վ սուրբ քրիստոսայ, յաջող խորհուրդ մը: Երբեք դեռ թող չէիր տար, եթէ Գաղղիացւոց քիթին ուղեղն ուզէիր:

Յանկարծական աղաղակ մը՝ որ բանակին մէջ հնչեց, այծարածածին խորհուրդները տակնուվրայ բրաւ:

Ի՞նչ կ'ընայ ըլլաւ, և հարցուց ինքնիրեն մտադրութիւնն հոս բեւեռած: Էնդերբաւ ալ իւր ահաւեի գլուխը վեր վերցուց եւ այն կողմը նայեցաւ:

Ալաղուրի սաստկացաւ՝ եւ Պատերազմողաց մէջ մասը գեղկ ի երկու առաջնորդաց կողմն սկսաւ խուժել. իրենց առջեւն կը վազէր մարդ մը պարզ քաղաքացւոյ զգեստով եւ սաստիկ ձեւեր ընելով, որ որչափ կ'երեւար՝ երկայն ճամբայ մ'ըրած էր. վասն զի յոտեց զգլուխ իւր փողով:

Անգամ մ'ալ աշուրները անկեց Ռուիզ ասոնց վրայ: Խառն, գոչեց յանկարծ վերստնով. հիմայ անխնայ ինչ կ'իմանանք, Էնդերբաւ ալ ոտը ելաւ եւ երկուքն ի միասին անոնց առջեւ դացին:

Պատեսիլեա իւր բերդին մէջ բանտարկուած է, քոչեց խառն հեռուէն:

Կենթադրելիք արգէն, պատասխանեց